

אֶת פֶּתַח:



עשרת ימי תשועה – עיצוב זיכרון משותף

פתיחתא: "למען ידעו דור אחרון פנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם."

(תהילים עח ו)

עם ישראל, מציין בתקופה שבין חג הפסח לבין חג השבועות - את הימים והחגים הלאומיים המתחדשים שלו בשתי שכבות. לצד ימי הכאב הלאומיים - יום הזיכרון לשואה ולגבורה ויום הזיכרון לחללי צה"ל - והיהודיים של דיני אבלות ספירת העומר, נישאים החגים, ימי השמחה, התשועה והתחייה הלאומית: יום העצמאות ויום שחרור ירושלים וימי הנפת העומר ההיסטוריים. ימי הכאב וימי השמחה מזינים זה את זה. בשניהם חובת הזיכרון עומדת כיסוד איתן.

שאלת היסוד שלנו תהיה - מהו מעשה הזיכרון ומטרתו? כיצד מייצרים מסגרת ראויה ומשמעותית לזיכרון ?

כנראה שאת רוב חוויות החיים, אנחנו נשכח ועדיין חוויות מסוימות יהפכו לחלק ממה שמגדיר אותנו. המשמעותיים שבזיכרונותינו יעברו הלאה לדורות הבאים בסיפור האישי והמשפחתי. גם בחוויה היהודית מועברים זיכרונות מכווננים משך אלפי שנים במסירות במחויבות ובאהבה. כך שימרנו את זהותנו הלאומית שנותרה חיה ומשמעותית על אף הגלויות הקשות. כששבנו לארץ ישראל והקמנו בה מדינה ריבונית, התווספו לנו על זיכרונות חדשים של שואה ושל תקומה.

זיכרון - מודל זיכרון העבר

ישנו מודל של זיכרון המתרכז בעיקר בסיפור העבר, בניסיון לחזור למה שאירע אי שם בהיסטוריה ולספר את הסיפור. במודל זה - יהיו מספרי הסיפורים אקטיביים, אולם 'הקהל', יהיה דומם, יאזין לסיפור וינסה להתחבר אליו, ינסה להבין את ההיסטוריה ולתת לה מקום במרחב. "הטקס" שאנו כל כך רגילים אליו בהווייה הישראלית עושה בדיוק את הדבר הזה: הוא מתמקד בסיפור, בחזרה אל העבר. יש בו את המספר ויש את הציבור הדומם המאזין לו. גם השירה בטקס - היא בד"כ שירת במה' ולא 'שירת קהל'. יתרונות רבים יש למודל הזה. הוא משרה הוד, הדר ויראת כבוד. הוא מאפשר ריכוז, התייחדות ואף למידה. יש פה גם ממד משמעותי של "אחדות", הביטוי הטוב ביותר לכך הינו עמידתו של עם ישראל ברגעי הדומייה לזכר קדושי השואה ולזכר גיבורי מערכות ישראל ונפגעי פעולות האיבה. ברגעים אלו נדמה כי כל ישראל תחת סוכה אחת ברגע אחד. אין ספק שמודל הזיכרון הטקסי, הפאסיבי יותר, הוא זה שתפס מקום של כבוד בהווייה הישראלית.

זיכרון - מודל יהודי מסורתי

הזיכרון היהודי המסורתי שבא לידי ביטוי בקיום מצוות מסוימות ובאירועים בנוי אחרת. המודל היהודי המסורתי של הזכירה הוא אקטיבי ומשתף יותר, ואין זה משנה אם מדובר בזיכרון ע"י מעשה תפילה, סעודה או תענית - הוא מזמין את כל 'הציבור' להיות שותפים ביצירת הזיכרון ובנשיאתו באופן אקטיבי. במישור המהותי - המודל המסורתי אינו רק "מזכיר" את סיפור העבר אלא מבקש ודורש להנכיח את העבר במציאות הקונקרטית של ההווה. כיצד? ע"י **יצירת רלוונטיות ומשמעות בין הסיפור ההיסטורי לבין המציאות העכשווית - בפן הלאומי ובפן האישי**. הרעיון היסודי הזה בא לידי ביטוי בצורה החזקה ביותר בליל הסדר. חכמים הורו לנו כי את סיפור יציאת מצרים אין לספר כהיסטוריה רחוקה אלא להנכיח במציאות הקונקרטית בכל דור ודור: **"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים"** (פסחים קט"ז ע"ב).

הוראה זו מקבלת פשר בהגדה של פסח:

"עבדים היינו לפרעה במצרים

ויוציאנו ה' אלוהינו משם

ביד חזקה ובזרע נטויה [...]

ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא

את **אבותינו** ממצרים

הרי אנו ובנינו ובני בנינו

משועבדים היינו לפרעה במצרים" (הגדה של פסח)

נקודת המוצא של ליל הסדר, של זיכרון יציאת מצרים, שאין זה זיכרון של מה שאירע לאחרים אלא זיכרון של מה שאירע לנו. הפסקה הראשונה מדגישה: עבדים היינו - **אנחנו** - לפרעה במצרים! ויוציאנו - **אותנו** - הקב"ה משם ביד חזקה! אם ישאל השואל: הכיצד? הרי אנו לא באמת היינו שם! הרי שהתשובה בפסקה השנייה: שאילו לא הוציאו הקב"ה את אבותינו ממצרים - ההשלכות היו עד עצם היום הזה, גם עלינו. במילים אחרות - לעבר, להיסטוריה, יש השלכות על המצב של ההווה. כשמבינים את זה, הרי שחובת הזיכרון מקבלת משמעות אחרת. לא עוד זיכרון כדי לא לשכוח את העבר - אלא **זיכרון כדי לעצב את הווה**. וכשם שהעבר משפיע על הווה שלנו כך ההווה שלנו ישפיע על העתיד של מחר.

כל המרבה לספר – הרי זה משובח

כל מי שעבד על טקס יודע - שאומנות גדולה מאוד היא איך לא להלאות יותר מידי בסיפורים במהלך הטקס, שכן גודש של סיפורים עשוי דווקא לפגום בטקס, בהוד שלו וברצינות אותו הוא דורש מהצופים בו. אולם המודל המסורתי - יהודי המבקש מכל אחד לספר את סיפור יציאת מצרים שלו בקולו ודווקא הריבוי הוא מבורך - שכן מראה זויות שונות והופך את הסיפור לרלוונטי למציאות של כאן ועכשיו. ועל כן מגיע הקטע הבא בהגדה:

"אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה - מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח".

מעשה הזיכרון היהודי מבקש לחזור לעבר ולהנכיח אותו בהווה לא רק ע"י סיפור כי אם ע"י הפיכתו לרלוונטי. תוך כדי הסיפור מוזמנים לברר את משמעותו לשאול שאלות.

דברים ברוח זו, ביחס לזיכרון כתב הראשון לציון, **הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל** בספרו הגיוני עוזיאל:

"הדעת והזיכרון הם המה שני מנהיגים טובים, שכל זמן שאנו דבקים בהם והולכים לאורם, הננו חופשיים באמת בבחירתנו, לפי שעל ידם אנו מתרוממים מדמיונות שווא, מתפכחים משכרות, ומתרוממים אל גובה התעודה שהיא למעלה מכל חוקי הטבע תנאיו ומסובותיו" (הגיוני עוזיאל, ח"א עמוד 223, הדעת והזיכרון)

הרב עוזיאל מחבר בין הדעת לבין הזיכרון ורואה בשניהם כוחות משלימים שלאורם יש ללכת, לעצב את הדרך ולעמוד אל מול המטרה והתכלית העמוקה באופן בהיר ומקורי. הזיכרון והדעת הם המאפשרים באמת את חופש הבחירה, שכן הם מאירים את המציאות באור נכון ומוציאים את האדם מחוסר ודאות בהתמודדות היומיומית בה הוא שרוי. לזיכרון יש כח לזקק עבור האדם את תכליתו, את מהותו.

לסיכום, מודל הזיכרון היהודי דורש מהאדם נוכחות פעילה במעשה הזיכרון (חוויה) על מנת שהזיכרון יהפוך להיות בעל משמעות לאדם (ולעם) במציאות בה הוא נתון. מטרת הזיכרון לעורר שאלות עומק ולהוביל את האדם, המשפחה והאומה להתבוננות פנימית המאפשרת לקיחת אחריות על הווה ועל העתיד.

זיכרון כתקווה

ישנו תפקיד ספציפי נוסף למעשה הזיכרון היהודי, אותו בעיקר קבעו חז"ל ביחס לאירועים היסטוריים שהתרחשו בתקופתם (לרוב אירועים טרגיים). האירוע המרכזי שמעצב מחדש את פני היהדות, הוא חורבן בית המקדש ומעבר המרכז הרוחני של עם ישראל מן המקדש לבתי הכנסת ולבית הפרטי - איש איש ומשפחתו. אחד העקרונות שקבעו חכמים הוא עיקרון **"זכר למקדש"** בשמו הותקנו תקנות ונקבעו הלכות. רבי יוחנן במסכת סוכה דף מא ע"א (וכן בראש השנה דף ל ע"א) מסביר את שורש העיקרון:

"ומנלן דעבדינן זכר למקדש? אמר ר' יוחנן דאמר קרא (ירמיהו ל, יז): "כי אעלה ארכה לך, וממכותיך ארפאך נאם ה', כי נדחה קראו לך, ציון היא דרש אין לה". "דורש אין לה" - מכלל דבעיא (שצריכה) דרישה".

ציון, ירושלים והמקדש - צריכים "דרישה", ירושלים והמקדש עלולים להישכח. על כן חכמים מתקנים תקנות שהם 'זכר למקדש' על מנת למנוע את שכחתם. עדיין, מדוע אסור לשכוח את ירושלים ואת המקדש? **רבי יוסף בן חיים זצ"ל (הבן איש חי)** מסביר את הדברים בפירושו 'בן הוידע' (סוכה מא ע"ב):

" נראה הכונה, כי הזכר שעושין לעניינים שהיו בזמן המקדש מורה על האמונה וההבטחה שאנחנו מקווים שתחזור עטרה ליושנה ולכך עושין להם זכר! ולזה אמר הכתוב "כי נדחה קראו לך" שסרה תקותם ממך, וחושבים אותך נדחה לגמרי ח"ו. והראיה דחשבו בכך, הוא, כי "הנה ציון היא דורש אין לה" לעשות זכר לעניינים שהיו נהוגים בבניינה".

לאמור, הזיכרון הוא מעשה של תקווה. עצם הזכירה של העבר, של מעשי העבר ודרישתם מוכיחים שיש להם תקומה גם בעתיד ושהם רלוונטיים. המשמעות כאן היא מאוד ספציפית אבל עקרונית: אפשר לזכור את העבר בעיניים כלות ואפשר לזכור אותו באופטימיות ובאמונה על העתיד. מעשי זיכרון אלו שייכים דווקא על פעולות שהיינו נוהגים לעשות בזמן הנורמלי, אולם אפשר עדיין לקחת את העיקרון הזה כעיקרון מכונן של זיכרון, לאמור, להגיע לזיכרון גם של הכאב מתוך מקום אופטימי המדרבן ללקיחת אחריות ולפעולה חיובית.

בימים ההם בזמן הזה – שני מובנים:

בחנוכה ובפורים תיקנו חכמינו את תפילת "על הניסים". תפילה זו נפתחת במילים: "על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל הנחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". שתי משמעויות עשויות להיות לביטוי "בימים ההם בזמן הזה".

המשמעות הראשונה - שההודיה היא על הניסים שנעשו אי שם בהיסטוריה, בזמן הזה - בתקופה הספציפית הזו בשנה. משמעות זו דומה למודל "הטקסי", בו אנו מציינים את מה שאירע בעבר ביום מסוים בשנה, שהוא סמלי לעניין.

המשמעות שנייה - שההודיה היא על הניסים שנעשו אז בהיסטוריה והם ממשיכים ומלווים אותנו גם היום. קריאה זו הופכת את תפילת "על הניסים" מתפילת הודיה על העבר, לתפילת הודיה על ההווה. יותר מכך, ההתחברות לניסים של העבר - עשויה לעורר את האדם להבחין בניסים של עכשיו. לשון אחר, התבוננות בהיסטוריה עשויה להנכיח לאדם את המשמעות של "נס העבר" בהווה שלו.

הזדמנות לזיכרון 'ישראלי יהודי'

מדוע נוצר הבדל גדול כל כך בין מודל הזיכרון היהודי לבין מודל הזיכרון הישראלי? נראה שלריוחוק מן המאורע יש השפעה גדולה. לפני שני דורות - השואה לא הייתה אירוע היסטורי היא הייתה אירועי קיומי עבור חלק נכבד מאוד מאתנו. גם הקמת המדינה, הייתה סיפור חיים של רוב בני הארץ. לעומתם, מעשי הזיכרון אליהם מכוונת התורה הם רחוקים ולכן כל זיכרון צריך לקבל מימד אישי ואקטיבי כדי להישאר בתודעה הקולקטיבית, אחרת הוא פשוט יעלם. צורך זה לא היה בזיכרון הישראלי החדש עד כה.

נדמה שעיצוב מעשה הזיכרון הלאומי המתחדש שלנו עדיין בהתהוות, וככל שעובר הזמן ואנו מתרחקים מאירועי השואה האיומה ומנס התקומה שלאחריה, עם הגיענו לדור בו דור הנפילים של שורדי השואה ומייסדי המדינה הולך ונעלם, הרי שימים אלו הולכים והופכים את אט אט ל"היסטוריה - רחוקה", בייחוד בקרב ילדינו ונכדינו. כדי להמשיך ולשאת את זיכרונם איננו יכולים להמשיך ולהסתפק במודל הישראלי הקלאסי לזיכרון, אלא ללמוד משהו מהמודל היהודי ולשלב כחלק מהותי מן הזיכרון הלאומי שלנו המחייב זכירה אקטיבית, חיה, תוססת ואופטימית, העוברת דרך כל אחד ואחת באופן אישי בציבור השותף, ובונה מתוך כך תודעה לאומית קולקטיבית המודעת לערכים המכוננים שלה וחיה לפיהם.

ומחשבה נוספת לסיום, אולי דווקא משבר 'הקורונה' הנוכחי, שמונע מאתנו את קיום טקסי הזיכרון הישראליים וחגיגות העצמאות באופן בו התרגלנו - מזמן לנו מחדש, לא כתחליף, אלא כרובד נוסף, את המודל היהודי של מעשה זיכרון אקטיבי, המבקש להנכיח את העבר כבעל משמעות בהווה ובעתיד האישי והלאומי.

חומר הלמידה היה שימושי? עזר לך? נשמח לשמוע ממך [כאן](#)  